

8/11
4 (159)

DP 14

K34/40 indexed

A. Mattatanya

9 1/4

Ditaba tseba Balobedu (Bakhalaka), di huseditswe ho Mokhalabye
"Magistrat" (C.100 mengwaja)

159 0 ka "Teacher" Andreas Mattatanya, Balobedu.
(o bentswe ka kwedi ka July 1938).

Ki taba e tsebyang xore naxa e bitšwang byale ka leina la "Rhodesia",
kxale e be e buswa ke kxoshi Monomotapa.
Setšhaba sa kxoshi e se se bitšwa xore ke "Bakhalaka" xoba "Makaranga".
Ka moraxo ke Monomotapa a huile, baroa ba xaxwe ba sšala ba araxana, e
mongwe le e mongwe a itira kxoshi. Ba arolélana naxa ya tatabo, ba ipit-
tsa bo-"Mambo". Ka xona Mambo e mongwe a dula kxauzi le thaba engwe
ya Bokhalaka e bitšwa "Maulwi"; ke xona ho Mambo e ho tšwilexo "Ba-
lobedu". Mambo o be a na le bana ba babedi wa lesoxana le kxaitšadi
ya xaxwe "Tsokotleng".

Mositsana e Tsokotleng e be e le e mobotse sebopexo, e le yo botho. Ka
xona a ratwa kudu ke bathu, ka xoxolo a ratwa ke mmaxwe.
Byalo xoa dirxa Tsokotleng a tswawa morwa, ba mo rea leina la "Makaphimo".
Tataxwe, Mambo, a rata ho tseba xore tataxwe ngwana ke mang? Setšhaba le
mmaxwe mmaxo-Tsokotleng ba xana ba re: "ngwana-kxoshi xa tsebye tataxwe".
E fela mmaxo-Tsokotleng yena a tseba xore ngwana o tswetswe ke kxai-
tšadi ya Tsokotleng.

Ka baka leo Mambo a hlojya morwedi wa xaxwe ka lehlojyo le le thata, a
rera ka pelong ho mmolaya. Xa mmaxwe a lemoxile morero o, a loya manó a
ho tšhabiša morwediga'we le mosimanyana Makaphimo.

Pele ke a sesa a tšhaba tatagwe a fiwa (ke mmaxwe) dithoto tšona boxoshi
tšona nntšhi, a mofa le tšona dipheta (meruka) tšona boxoshi, e le xo pheta
ya thaba le ya motsike le ya mabyana le tšona dingwe. Tšona tšona di sa
huetšwa le lehono dikxoshi tšona Bolobedu le ho ba le xo ba moloko
wa kxoshi le thkola e rexo ke ngwana a babya ho ba motho e moxolo
a sa phele botse, xa laolwa, ke ho laotšwe ho thwe" a apeswe pheta
ya motsike ho ba ya thaba le xa e le lebyana, l. tsh. d.

Tsokotleng a fiwa dilo tšona tšona ke mmaxo sephiring, tataxwe a sa
tsebe. Ho fetiša tšona tšona ka moka a fiwa le yona thokola e kxolo
ya "ho nšha pula" yona yo lehono kxoshi tšona Bolobedu di sa tumišwa
naxeng tšona nntšhi ka xore di nšha pula, e rexo ke ho na le komelelo
ba tla ho kxopelapula ka ditšhelête, dinku, dikxomo le ba bang ka barwe-
di ba bona.

Mambo ke a lemoxile xore dithoto tšona xaxwe xa di sa le ka moka, a re
ho mosadi (ho bolélwa "mosadi", le xe ho ka lemoxwa xore Mambo o be a na
le basadi ba banntšhi, e fela re re "mosadi", ka xobane mmaxo-Tsokotleng
e be e le yena e moxolo e a loketswe ho tswalwa kxoshi) "ki a tseba kxoi
xore ya tšona thoto le dithokola ya fa morwedi wa kxaxo xore a tšona
bê le yona." Morwedi a xanetsa. Xa a lemoxile xore monna wa xaxwe (Mambo)
o lemoxile se yena (mosadi) a se dirile ho le morwedi wa xaxwe, a botsya
Tsokotleng xore a tloxe naxeng xore a se bolawe ke Mambo. Pele ke a se-
sa a tloxa, mmaxwe a re ho yena: "o lotšê dithokola tšona, di tlo ho tšona
xobane ki a tšona tseba mo ya xaxo nntšhi ho tlo ba kxoshi".

159

K39/40

9 1/4

Ditaba tseba Balobedu (Bakyalaka), di hmeditshwe ke Mokalabye
"Magistrat" (C.100 mengwaga)

159

ka "Mambo" Andreas Mattatanya, Balobedu.

(o hmeditshwe ka kwedi wa July 1938).

Ki taba e tsebyang xore naxa e bitshwang byale ka leina la "Rhodesia",
kxale e be e busiwa ke kxoshi Monomotapa.

Setshaba sa kxoshi e se se bitshwa xore ke "Bakyalaka" xoba "Makaranga".
Ka moraxo ke Monomotapa a huile, baroa ba xaxwe ba spala ba araxana, e
mongwe le e mongwe a itira kxoshi. Ba arololana naxa ya tatabo, ba ipit-
tsha bo-"Mambo". Ka xona Mambo e mongwe a dula kxauzzi le thaba engwe
ya Bokyalaka e bitshwa "Maulwi" ke xona xo Mambo e xo tshwilexo "Ba-
lobedu". Mambo o be a na le bana ba babedi wa lesoxana le kxaitshadi
ya xaxwe "Tsokotleng".

Mositsana e Tsokotleng e be e le e mobotse sebopexo, e le yo botho. Ka
xona a ratwa kudu ke batha, ka xoxolo a ratwa ke mmaxwe.

Byalo xona diraxa Tsokotleng a-tswawa morwa, ba mo rea leina la "Makaphimo".
Tataxwe, Mambo, a rata xo tseba xore tataxwe ngwana ke mang? Setshaba le
mmaxwe mmaxo-Tsokotleng ba xana ba re: "ngwana-kxoshi xa tsebye tataxwe".
E fela mmaxo-Tsokotleng yena a tseba xore ngwana o tswetshwe ke kxai-
tshadi ya Tsokotleng.

Ka baka leo Mambo a hloxya morwedi wa xaxwe ka lehloxyo le le thata, a
rera ka pelong xo mmolaya. Xa mmaxwe a lemoxile morero o, a loxa manô a
xo tshabisha morwedi a xwe le moshimanyana Makaphimo.

Pele ke a se-sha a tshaba tatagwe a fiwa (ke mmaxwe) dithoto tsha boxoshi
tse nantshi, a mofa le tshona dipheta (meruka) tsha boxoshi, e le xo pheta
ya thaba le ya motsike le ya mabyana le tsho dingwe. Tshona tsho di sa
huetshwa le xonony dikxoshi tsha Bolobedu le xo ba le xo ba moloko
wa xoxo tsho tsho e rexo ke ngwana a babya xo ba motho e moxolo
a sa phaxa tsho tsho, ka laolwa, ke xo laotshwe xo thwe" a apeshwe pheta
ya motsike tsho pa ya thaba le ya e le lebyana, l. tsh. d.

Tsokotleng e fiwa dilo tshona tsho ke mmaxo sephiring, tataxwe a sa
tsebe. Xo fetisha tshona tsho ka moka a fiwa le yona thokola e kxolo
ya "xo nsha pula" yona yo lehono kxoshi tsha Bolobedu di sa tumishwa
naxeng tsho nantshi ka xore di nsha pula, e rexo ke xo na le komelelo
ba tla xo kxopelapula ka ditshelête, dinku, dikxomo le ba bang ka barwe-
di ba bona.

Mambo ke a lemoxile xore dithoto tsha xaxwe xa di sa le ka moka, a re
xo mosadi (xo bololwa "mosadi", le xe xo ka lemoxwa xore Mambo o be a na
le basadi ba bantshi, e fela re re "mosadi", ka xobane mmaxo-Tsokotleng
e be e le yena e moxolo e a loketsho xo tswalwa kxoshi) "ki a tseba kxi
xore ya tsho thoto le dithokola ya fa morwedi wa xaxwe xaxo xore a tsa-
bê le yona." Morwedi a xantsho. Xa a lemoxile xore monna wa xaxwe (Mambo)
o lemoxile se yena (mosadi) a se dirilexo le morwedi wa xaxwe, a botsho
Tsokotleng xore a tloxe naxeng xore a se bolawe ke Mambo. Pele ke a se-
sho a tloxa, mmaxwe a re xo yena: "o lotsho dithokola tsho, di tlo xo tsho
xobane ki a tseba mo ya xaxo nantshi ya tlo ba kxoshi".

Tsokotleng ~~le~~ ~~se~~ ~~amoketshe~~ tayo ya mmaxwe a tshaba le bathu ba ba mo Xomaretshe, le yona ngwana wa Xaxwe Maka-phimo. A lebisya sefahlôxo sa Xaxwe thoko ya "Maid" Borwa.

B'alo re tloxa Bokxalaka re latela Tsokotleng naxeng e a diiletseho ntho. A tshaba ho fihla ho a fihla Bohlôkwa (mo ho axileho Batlôkwa le-hono) a axa xona. Naxa e xa ya ka ya ba thabishe, xobane ba re e tonya kudu. Ba khuduxa Bohlôkwa ba axa Phukub'eng (xa Sekxôpo). Le xona xa xosa ka xa ba thabishe. Moxong le moxong mo ba tloxa xa spala ba bangwe ba bona ba ba rexo: "rena re dika mo selemo se". Bangwe ba re: "re sa hashe peu tsha rena xore re bone xore naxa e byang dibyalong." Ke mo ho thomileho meloko ya Balobedu, ba xa-"Modika" le ba xa-"Mahasha" le ba bangwe.

Ke ba tloxa Phukub'eng ba ya ba axa Nareng; ntho ba fetshe mengwaxa e mebedi, ka ngwaxa wa boraro ba bangwe ba bona ba thoma ho belaela ka ho se lokê xa naxa, ba re ho kxoshi: "Neshe pula e kyolo xore re bone xore naxa ke e byang ka moraxo xa pula." Kxoshi a bea naka ya pula fase, ke a dirile byaloxa na pula e kyolo kudu; ke pula e khudile (fatile) ba bona xore naxa e na le boraxa byo boantshi, le mashakeng a dikxomo ho na le thokolo kudu, yo dikxomo di rexo xedi eme ka xare tsha fihla ka dikhuru. Ki xona ba re; le yona naxa e sa lemphe ka ho fetishe.

Ba tloxa le xona Nareng, ki ke Tsokotleng a shetshe a huile, ho bushwa morwa wa Xaxwe Makaphimo. Xa ho tsebye xore kxoshi e ya mosadi (Tsokotleng) e huile ke ba sa diiletsehe e fe naxa.

Makaphimo a tloxa le bathu ba Xaxwe a ya ho axa kxauzhi le "Tatsha". Ki mo ba khumanexo setshabanyane sa ba xa-"Seoka". E le bathu ba ba dyang di diyô di sa ka tsha apeywa ka xobane xa baka ba tseba mollô. Le bona ba xa-Seoka ba tshwile Bokxalaka pele xa Tsokotleng, leetong la bona ba timelwa ki mollô, ho fihla ke batloxo ba bona ba se sa tseba ka xa mollô. Xa ho tsebye se se tloxitsho ba xa-Seoka Bokxalaka.

Balobedu ~~ke~~ ~~le~~ ~~hweditsho~~ Tatsha ba ba dira boxwera le bona. Ba ba ruta ke ho xotshe mollô le yona ho apea diyô, ba ba ruta le ho boloka ona mollô. Ba re: ke le xotshe mollô le thome ho hlaxola byang xore e shale e le kxakala. "E fela xa ba ka ba botsha xore mollô o ka fisha naxa. Ba-Seoka ke ba dula ba aphina ba dya tsho di apeilweng, ke ho tonya ba ora mollô; ke o ba timetsho ba ya ho Balobedu ho kxopela. Ba phela byalo lebaka le le telêlex ho fihla ke ba tlwelane kudu e le bankane ba ho rerêsha.

Ka lebaka le lengwe Balobedu ba re ho ba-Seoka: "Badimong ho lena ke kae?" Bale ba re: "ke Tatsha," ba ba isa ho bona, ba ba shupetsho le mesomêle ya xona." Balobedu ba rata felô fa, ba rata ho tshela ba xa-Seoka badimong xa bona. Ke ba fihla xae ba reraka mo ba ka tsho xa Tatsha ka xona. Ba hotshe xore ba ka se kxonê xa e se ka mollô fela. Kxoshi ya kxetha masoxana a ba laela xore ba tsho dirumulu tsha mollô ba fisha naxa, xobane e be e sa tsebe ho fisha le tuula e be e le e kyolo ka kudu. Le bona ba xa-Seoka ba be ba sešhu ba bona naxa e eswa.

Ke masoxana a fishitshe naxa, ba xa-Seoka ba bona mollô le naxa e eswa ba tshaba byalo ka diphôfôlo pele xa mollô. Ya re ka xobane lefoka e be e le le le kyolo kudu, mollô o shera ba bangwe ba bonawa ba bolaya. Ba ce-

3.

yo ba kanyane phofoxa ka tšabane ba tšhabetšhe nokeng ya Molototsi, ba tsena nana yona.

Lehona re a kanyane ba tšabane ba se yo nene fela mo hare hare ya Babobedu. E fela ya ba na kabêlô pušong ya naya.

Mohale. Makaphimo a tswala Mohale, yo e rilêxo ke yena (Makaphimo) a huile e tšatšhe e le yena mmušhi wa naya.

Malatshe. Mohale a tswala Malatsha yo le yena e bilêxo kxoshi ka moraxo ya tataxwê a huile. Lebakeng la pušho ya Mohale le Malatshe ya re khumana se se dirilêxo, ke e se xore ke yo sepelwa yo nyakiwa madulô a mabotse fela. Taba e e kxakala ya xare madulô a mabotse yo bôna e be e le naya e naxo le metse a magntshi xoba naya ya punô tšatšhi, xoba, bôna ba ratile naya e se naxo seboko le boraxa xore ke pula e nezilê, setsiba (xroni) se se senywe ke boraxa le ya e le seboko, ke ba dula fase. Ka xô-MI na naya e botse yo bôna e bile naya ya mabu a masêhla e seko bosweu xape naya e botse e be e le naya e naxo le morula o moqntšhi o ka bôna yo dirwaxo seno se se bitšwaxo Mokhopi.

Sa boraro e swanetšhe yo ba le dintšwa. Xo thwe masoxana ba be ba rapya ke kxoshi, ba rongwa yo sepela ba ntšha mabu a dinafa tšhe tikoloxong. E masoxana ba boya le diphuthana tšhe mabu, banna ba dula ba hlo-hloba mabu a. Lesoxana le le tlileng le mabu ya kxanli tšhe, o ba isa xona fao a tšerexo mabu, ntšhe, ba khudutšela. Le xona naya e e ka se phe-thê ke e sena tšohle tšhe di nyakiwa yo xore di be xona naxeng e kxatšhe botse.

Malatshe a tswala masoxana a mabedi a ntlô ya boxoshi. Ke Phetole le e mongwe. E fela ba tšebya ya botse ka maina a bôna a dirêtô, xo thwe:

- (1) Makhope (Phetole) wa melapo; ke xore e a nwa xo dinoka tšhe ôma.
- (2) Madatshe wa melapo; ke xore e a tlatšhe xo dinoka metse.

Iwa dirêtšhe Malatshe (wa naya) a huile, bathu ba tšitwa yo tšeba yo e ka baxo kxanli tšhe la tataxo masoxana: Makhope xoba Madatshe. Bathu ba kxakiwa ke leina la Madatshe wa melapo, xobane ba re: "Ya le kwe!" leina la Madatshe ke le le botse, ke xore e a tla xo naxa pula xore dinoka di se pušhe di tlo dula di tletšhe di sa pušhe. Ya e le Makhope a ka se khopêla (nwêla) metse ra bolawa ke letšatšhe le tlala le lenyôra, kxoshi ke Malatshe.

Ka xona Makhope a tšhaba ka xore kxoshi ya di be pedi naxeng e tee, a ya a dula ya Sebela, thokong ya Bokxaxa. Ke xona fao le lehono yo sa bitšwaxo ka xore: "Sebela mma-Balobedu," a ya a dula xona ka khutšho le bathu nyane ba ba mo holofetšhe yo ba tšhabilexo le bôna.

Ya e le Madatshe a tšala e le kxoshi a bušha ka xo ikêtla. E fela pula ya ya ka ya na, bathu ba fela ba sa tšhepa xore o tla e rêšha ya re ka loba ka xo ntšha dikxomo xoba dinku, l. tsh d.; e fela ya ka a kxona xo naxa pula. Madatshe o be a axile Maulwi.

Ka moraxo ya ke pula e tšitile, xwa tla ditona tšhe kxoshi (kudu tšhe di axilêxo thoko ya bo Maunatlala, Raxolane, Ratlabala, l. tsh. d.) tšhe re xo kxanli bathu: Lemoxang leina la Makhope, ya e le Madatshe ya a tšebe xo

nenja pula. Makhope (Phetole) o khopile dinoka ka gobane le ganne ho nmea
kxoshi. Rena nana nka ke yena a filweho dithakoa tsa boyosi. Ba-
nang, kus ~~...~~ pula e bona, e na. Bathu ka moka ba khelwa polle e.
E fela ba sekhahle botsha Madatshe taba tsho.

Ke bona ba romileho bathu ka sephiring xore Makhope a boye xae e be
kxoshi ya bona. Makhope a re: "Nka boya byang, a the nana e na le beng ba
yona, a fa le rata ho tla ho mpolaya?" Ba re: "AWQA, Thobela, rena ka moka
re: ~~...~~ le wena, re ba xaxo, nana e huile."

Makhope a tloxa ka Sebela a tla a xaxa ka Maunatlala ho ba kxaufzi le
bona. Bathu ba ila ho Madatshe, ba re: "Thobela, monna yola (Makhope) o re o
rata ho boya, o bona fa kxaufzi, bathu ka moka ba mo xomaretsa. "Kxoshi
ya re: "Re tlo dira byang, a re yeng re mo tshwélé dira." Bona ba re: "Ka
ho bathu, bohle ba ile ho Makhope, ke mo ho kaone ho wena, kxoshi, ke ho
mo sikoloxa, hobane a ka ho bolaya." Madatshe a tshaba le bathu ba xaxwe
a ya a xaxa Lebaka.

Ke bona Phetole a boya a xaxa Maulwi, mo ho tloxlileho monna' xabo, ya ba
kxoshi. Pula ya thoma ho na ka matla, bathu ba re: "axee, ka le bona kxo-
shi! Re be dirile phoso ka ka bea Madatshe kxoshi."

Ka moraho ka lebaka le lengwe kxoshi Phetole a re ho bathu: "Bonang ka
shita ho naba, ki re ki a naba ka kxokholwa, ki shita ruri, ki dula ki
'hunaxane maoto." Taba e e supa xore ka a tla a khona ho busa ho Madatshe
she a sa le kxaufzi, a rata ho a ka tshabela kxole e se ho kxaufzi le
yena. Ka moraho ho bathu ba sebile Madatshe xore: "o ~~...~~ shitsa
kxoshi Phetole ho naba, Madatshe a tshabela Tswetla ka Sebasa.

Ke bona Phetole a shitsa ho a phurulla maoto a xaxwe ka botse a sa kxom
kholwe ka lefika le lengwe, hobane lefika le le be ho le mo kxopa le
kxokolositsa ho Sebasa. Mesimo e mengwe ya Phetole ka e tsebe ho e
se tshona tshona xore bathu ba phedile ka ho iketla, pushong ya xaxwe
pula e ya ~~...~~ tse.

Seala. Phetole (Makhope) a tswala Seale. Le pushong ya Seale e bile boe-
ketlo, le yena yena ya ~~...~~ botse.

Mokoto. Seale a huile, ka busa Mokoto, morwa' xwe. Mokoto o busa tse
a xile Lebani, mo ba bangwe ba re ho e be e le mosate wa tataxwe Se-
ale. Mokoto o be a na le basadi ba bantshi, ba ba tseba ho ka botse ke
ba: 1. Mamotho, 2. Mauolane, 3. Masutane, 4. Mahlallane, 5. Mabakona.
Ba bangwe basadi ba be ba dula le kxoshi mosate Lebani. Basadi ba ba-
hlano ba ba ba filwe meboti xore e be ditona ba busa.
Mamotho o be a axtswe Sehlakong, mo e le ho mosate wa lehono, a axtswe
sehlaka ntse, ke mo ho tshwileng leina la Sehlakong, hobane yena a re:
"Ki sehlakeng (Mothopeng) sa Mamotho a 'Mohale, ka Mamotho ka hlallwe mo-
tho se hlalla (kxetha) moloi.

.....

End. S. 159.
W. Krause.
Missionary.

For a true copy of the original.
Medingen, P.O. Duivalaskloof, 29.10.38.